

A geopolitika hullámai térben és időben

„A múlt folyamatosan változik.”
(Frank Herbert: *A Dűne Istencsászára*)

Amikor én még fiatal voltam, nem is tudtam, mi a geopolitika. Mikor meghalottam, érdekesnek tűnt – főleg mert tiltott volt, s mint ilyen, felkeltette az érdeklődésemet. Teleki Pál, Czirbusz Géza, Maul, Supán, Ratzel nyomán tanulni kezdtem a politikai földrajzot. Az egyetemen Ratzel és Németországi útjaim során Boesler és Ossenbrügge *Politische Geographia* könyveit, jegyzeteit másoltam le és lapoztam fel. Míg a kilencvenes évek elején találtam egy német tanulmánykötetet a geopolitika restaurációjáról (*Gegen die Restauration der Geopolitik*). Manapság divatos lett magát a geopolitikát ráaggatni fűre-fára (karácsonyfadísz) és olyan lett, mint a foci: mindenki ért hozzá. Véleményem szerint a 18. és a 19. századi földrajz, helyesebben a geográfia és a mostani geopolitika fogalmi tartalma és társadalmi, politikai funkciója rendkívüli módon hasonlít. Amit akkor komplex látásmódként a geográfia jelenített meg, azt jelen időben a geopolitika: integrált, komplex hierarchizált látásmód, vizsgálati módszertan. A fontos ismeretelméleti fogalmak tartalma, összefüggésrendszere koronként változik (ld. Gadamer: *Igazság és módszer*), már csak azért is, mert nemzedékenként változnak a feltett kérdéseink (a kérdés a fontosabb nem a válasz, ld. Szókratész). Sőt koronként az ugyanarra a kérdésre is más és más válaszok születhetnek. Térben és időben minden változik még a múltban is (az élet paradoxona, hogy állandóságra vágyunk, de az nem adatik meg).

Mivel tudnám bizonyítani e meglepő állításomat? Kant idejében a földrajz-tudományt egy integráló tudománynak fogták fel, melyben még a történelem is a földrajzhoz volt bilincselve. Ebből ágazott le, leányhajtásként a statisztika, a demográfia, a néprajz, a szociológia, a klímatudomány stb. Manapság visszatérünk a kanti logikához, a geopolitika lesz az új integrátor, melynek segítségével le tudjuk írni a világrendszer-váltást, amely éppen a szemünk előtt játszódik le válságsorozatként, melyből megszületik valami új, valami más. Vagyis több visszatérő, de változó geopolitikai hullámot kell megkülönböztetnünk!

MEZŐ FERENC (1967) PhD, habil, egyetemi docens (Debreceni Egyetem). Szakterülete: politikai földrajz, geopolitika, területfejlesztés, területi tervezés. Legutóbbi kötetei: *Régiótervezés és térségmenedzsment* (2018, jegyzet, EKE), *Projekttervezés és finanszírozás* (2018, jegyzet, EKE).

Természetesen maga a politikai földrajz és a geopolitika nem váratlanul a semmiből született, hanem lassú vajúdás előzte meg. És tartalmilag jóval azelőtt megvolt, mint maga a fogalom. A helyszín Németország, a 18. és 19. század fordulója; számos fontos emberben felmerül a földrajz hiányának, szükségességének gondolata a történetfilozófiában. Herder már vizsgálja a történelem és a földrajz egymáshoz szorosan fűződő kapcsolatrendszerét. („A történelem mozgásban lévő földrajz.”) Ha a logikát tovább görgetjük medrében, akkor nyugodtan állíthatjuk: a két tudományterület egymásra utaltsága kölcsönös, sőt, mivel a földrajz statikus, ő az elsődleges.

Mielőtt rátérnénk Kant munkásságára, említést kell tennem Anton Friedrich Büschingről (1724–1793), akinek része volt a 18. század második felében mind a földrajzi gyakorlat, mind az elmélet fellendülésében. Göttingeni filozófus professzorként jelentette meg könyvét *Neue Erdbeschreibung* (Új földleírás) címmel, mely 1754 és 1792 között tizenegyszer jelent meg, ezzel is jelezve sikerét. Ebben két széles kategóriát állapít meg, az egyik a civil és a politikai szféra, míg a másik a természetfelszín leírása. A regionális leírásban fontos szerepet szán az adott térség populációsűrűségének és az ebből készített statisztikákat vizsgálja, ezekből próbál következtetéseket levonni; lényeges momentum, hogy a társadalmi mutatók felé fordul, ami ebben az időben felettébb újszerű (Mező, 1999).

Kant az 1802-ben megjelent *Physische Geographie*-ban (Fizikai földrajz) már fölteszi a lényegi kérdést „Mi volt előbb: a történelem vagy a földrajz?” (ezt már felfoghatjuk egy geopolitikai kérdésnek), ebben a műben találkozunk a geográfusoknak oly tetszetős, előadás bevezetésére is alkalmas állítással, mely szerint „a józan emberi elmét semmi sem élesíti annyira, mint a földrajz”. 1754-től kezdve publikációiban figyelembe veszi a geográfiát, méghozzá mint a história részét. 1802-től váratlan fordulat áll be elméletében, a két tudomány testvérré válik, de nem ikreké, nem válnak egyenrangúvá. Az alá-fölé rendeltségi viszony megmarad, de a felállás megváltozik. A földrajz összhangba kerül a térrel, a történelem az idővel, mivel a történelmi cselekmény a térben játszódik, így az a földrajz részeként értelmezhető, ennek megfelelően ez lesz a „substratum” (Kant, 1971: 261–262). Vagyis azt állítom, hogy Kantnál már megjelenik a geopolitika tartalma, csak még maga a fogalom nem születik meg. Természetesen Kant újraalkotott tézisében a fizikai földrajz és a más típusú földrajz között is megváltozik a reláció (ha a történelem is alá van rendelve, a többi rész tudomány sem maradhat ki ebből a „megtiszteltetésből”).

Öt típust különböztet meg ezen belül (Kant, 1971: 263).

1. *a matematikai földrajz*, ez az éghajlatot és az időjárást taglalja,
2. *a morál földrajz*, ez a különböző tájak, régiók, emberek karaktereivel foglalkozik (népességföldrajznak felel meg),
3. *a politikai földrajz*, az államok politikai jellemzőit, sajátosságait kutatja,
4. *a kereskedelmi földrajz*, ez nem szorul magyarázatra, valamint

5. *a teológiai földrajz*, amely meglepő módon azt vizsgálja, hogy a természeti környezet változékonysága miként befolyásolja a vallások logikai és intézményi felépítését.

Carl Ritter (1779–1859) által tett szert óriási ismertségre. Ritter még tovább ment Kantnál, s a következőt állította: „a történelem is természet”, ami nem jelent mást, mint hogy a természet sajátos spektruma, vagyis egy része a földrajznak. A másik jelentős mondata így hangzik: „az ország természetéhez bilincselte állam”, ebben a gondolatban már geopolitikai utalást lehet felfedezni, bár maga a fogalom ekkor még ismeretlen. *Die Erdkunde* című munkája alapján, mely 1817-ben jelent meg, Rittert tartják az újkori földrajz megteremtőjének. Friedrich Ratzel (1844–1904) is őt vallotta szellemi tanítójának, kinek célul kitűzött munkáját befejezni szándékozta. Tömören azt mondhatjuk: a *geopolitika* olyan geográfusi szemlélet, mely azt vizsgálja, miként befolyásolja a földrajz – akármelyik részterületét beleértve – a politika alakulását, legyen az egy adott állam, régió, vagy az egész Föld (ez a dimenzió magától a fogalmi alakulás fejlődésétől is függ).

Ratzel célja Ritter munkájának a befejezése, az életföldrajz (Biogeographie) kidolgozása volt, ez a tudományok szintézise lett volna, de végül ez nem valósult meg. A szintézis alacsonyabb fokon valósul meg, a politikai földrajzban, ahol a természet és az ember az állam fogalmában egyesült. 1882-ben megjelentette az *Antropogeographie* című kötetet, szinonimájaként vezette be a *kultúrföldrajz* fogalom használatát. Eredetileg az *oikumené* kérdése izgatta, az élőlények és a földrajzi életlehetőségek általános problémái. Nézetrendszerében a kultúrföldrajzhoz szorosan kapcsolódott a mai néprajz és a politikai földrajz. Ratzel könyve magyarul már 1887-ben megjelent *A Föld és az ember* címmel Simonyi Jenő fordításában.

Történetfilozófiával érintőlegesen foglalkozott. Meggyőződésévé vált a földrajz elsődlegessége a történelemmel szemben, mivel az előbbi alapját képezi az utóbbinak, hiszen az eseményeknek valamire vonatkozniuk kell, hiszen a geográfiai térben játszódnak. Ezzel láthatóan átvette a kanti értelmezést, de nála már nem a fizikai földrajz fogalmába tartozik a megalkotott antropogeográfia, hanem a természeti földrajz másik „felét” képezi, sőt fontosabb felét, mely összekötőkapocs a társadalomtudományok irányába.

Ratzel nagysága nem csak ebben mutatkozott meg: felfigyelt arra, milyen fontos hatások vannak egy adott országban, birodalomban a központi terület és az adott állam szélei között. E kötődés határozza meg a központhoz való viszonyt, ez pedig könnyen eldöntheti akár a terjeszkedés lehetőségét, akár a partikularizmus és az elszakadás valószínűségét (ezzel a manapság oly izgalmas centrum-periféria problémát veti fel). Ezzel kapcsolatban vizsgálta a közlekedésföldrajz helyzetét, például a közlekedési útvonalak nélküli tájak esetében észrevette: a karéjokon csak az útvonalak mentén találunk helységeket. Ennek nyomán világít rá a távolságok tanának – a „távolság zsarnokságának”

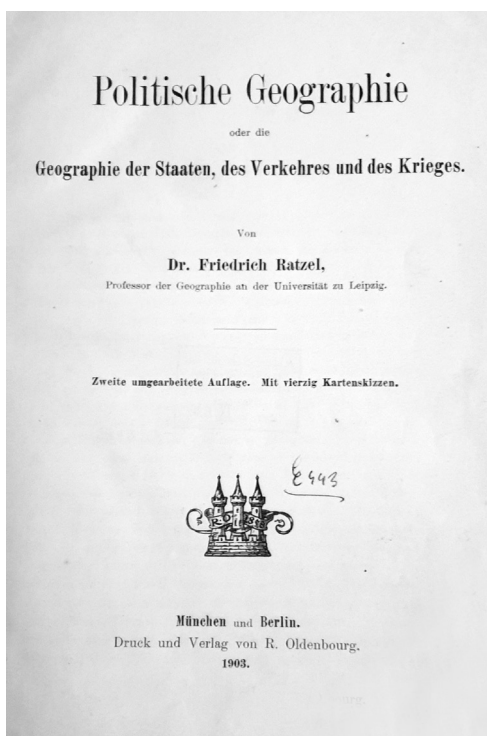
- fontosságára (Ratzel, 1887, 217). Sokat időzik a „jó határ” és a „védelem” címszónál – látszik, mély benyomást gyakorolt rá Clausewitznek *A háborúról* című műve.

Már *Anthropogeographie*-jában szó esik a térért vívott harcról (Kampf um Raum), amit későbbi munkáiban alaposabban kifejti. Ezek közül a legjelentősebbek a *Politische Geographie* (1903, először 1897-ben jelent meg) és a *Raum und Zeit in Geographie und Geologie* (1907), ezekben a munkáiban az államnövekedés és tér viszonyát tárgyalja részletesen, az államra vonatkoztatva. Egyedisége abban állt, hogy először publikálta és rendszerezte a politikai földrajz tudományát (látjuk, már a címben is a tér és az idő összefüggései felé fordul). Megoldást keresett a természet és az ember, szintér és történelem közötti kapcsolatok szintézisére. Különösen a 13. és a 14. fejezetben – a *Die politische Wirkungen weiter*-ben, illetve az *Enger Raumban* – fejti ki sokat támadott és hangoztatott élettérelméletét (a *Lebensraumot*). Nézete szerint a nagy tér egyre általánosabb irányzata lesz a népeknek és politikai alakulataiknak, ezt a nagy teret a természet megismerésének, a faji korlátok eltávolításának és a vállalkozások világának írja le, ahol a „túláradó” optimizmus a jellemző. Minden a kicsiből a nagyba törekszik, számára ez jelenti a történelmi haladást, míg minden hanyatlás a visszafejlődött térfelfogásnak a következménye. Megállapíthatjuk, hogy e könyvben fekteti le az organikus állam teóriáját. Ennek előzménye Wilhelm Dilthey-nek (1833–1911), az életfilozófia megalkotójának alapkönyve: *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*. A történelem célja – kicsit egyoldalú megközelítésben – minél nagyobb gazdasági terek és minél sokoldalúbb gazdasági kapcsolatok létrehozása. A cél: pólussá válni vagy valamelyik pólus holdudvarához tartozni. A politikai földrajz és a geopolitika pedig befolyásolja e terek kialakulását, kialakítását, valamint ezek törvényszerűségeit írja le, ezért vizsgálata mindenképp célszerű. A politikai földrajz tárgyát tehát az állam képezi, amely – más szavakkal – az emberiséggel teli földi ösztér egy meghatározott, jól megragadható része.¹ Az állam tehát egy nagyon komplikált megjelenési forma, amely három oldalról szemlélhető, s mindegyik oldaláról más képet mutat. Ez a sokoldalúság körbejárható, ha az államot szervezetként fogjuk fel, így – mai szóval élve – modellezhetővé válik. Szervezetként való felfogása a görög ókorig nyúlik vissza, és abban a mondatban gyökerezik, hogy az „egész” – fontosságban – a „részek” előtt van (Arisztotelész: *Politika*). A „kiteljesedés” Diltheynél és Ratzelnél következik be. A körülmény kudarcaként, balsikereként fogja fel, hogy az ember a legmagasabb szintű szervezetet tartja szem előtt, és ennek megfelelően az

1 Supan véleményében a politikai földrajz fő feladatát ugyanaz képezte, mint Hérodotosz és Sztrabon idejében: magát a földfelszínt bemutatni. A politikai földrajzi iskola a földrajzot dualisztikus karakterűként értelmezte, mely egyesíti a földrajz két részét; akkoriban a politikai földrajz természeti alapjai és vonatkozásai jobban ki voltak munkálva, manapság azonban ez már kevésbé dominál. A német szakirodalomban nem véletlen az országismeret megjelölés és a *Land* szó sokértelműsége (ezt nyelvfilozófiai betéttel is igazolja). Teleki sokszor idézi Supan munkásságát.

államot kénytelen egy tökéletlen szervezetként definiálni (ez a kanti „abszolút jó”-ról alkotott elmélet felhasználása az államra vonatkoztatva). Az államot, mint már utaltunk rá, organizmushoz hasonlította, de óvatosan, metaforaként mutatott rá erre a fogalomhasználati lehetőségre. Nyugodt szívvel állíthatjuk: előkészítette az „új biológiát”, de ennek ismertetése már máshova mutat.

A geopolitika elnevezést először 1899-ben a Svédország határaitól szóló publikációjában Rudolf Kjellén (1864–1922) svéd tudós használta. Az írás a svéd *Ymer* című földrajzi folyóiratban jelent meg. Kjellén a geopolitika fogalmát németül először 1905-ben a *Geographische Zeitschrift*-ben publikált tanulmányában látott napvilágot, melyet a norvég-svéd politikai uniónak szentelt, de németül már korábban – 1903-ban – felbukkan, szintén a *Geographische Zeitschrift* hasábjain, Sieger könyvismertetésében (Kjellén R.: *Bevezetés Svédország földrajzába*. 1900). 1905-ben ő használta német megfelelőjét is, a „*Geopolitik*” kifejezést: „Az állam tudományként, mint a térben létező külön világot” vizsgáló tudományágként. Kjellén felfogásában az állam hasonló egy élő organizmushoz, nála ez valójában azt jelentette, hogy a hatalom józan, értelmes abban az értelemben, hogy élni akar és mind több dolog és nagyobb tér felett szeretne „uralkodni”

1. kép. Ratzel 1903-ban megjelent *Politische Geographie* című könyvének címlapja

(Mező, 1998). Ezt követően elméletét többször átdolgozta, fokozatosan bővítve sajátos struktúrává alakította, ennek nyomán a kezdeti egyetlen fogalomból egy öt kategóriából álló rendszer lett, mellyel – úgy vélte – analizálni lehet az államot. Szakít az uralkodó látásmóddal, mely az államot egyszerűen jogi képződményként kezelte. Nála az állam mint hatalom, a külpolitikában organikus jegyeket vesz fel. A fókuszban a politikai tudomány fejlődése áll, fejtegetéseiben – ahol pedig azt állítja, hogy objektív – erősen fellelhetők a szubjektivitás árulkodó jegyei.

Rudolf Kjellén 1864-ben született Torsöben, a Vänern tó mellett, apja lutheránus pap volt. Az első híresebb munkája az 1905-ben megjelent Stormakterna (*Nagyhatalmak*) volt. Ez a mű Németországban 1914 és 1930 között huszonnégy alkalommal jelent meg, az egyik utolsó kiadást Karl Haushofer (1869–1946) szerkesztette. Az államok sorsszerűen nagyhatalmak, majd birodalmak lesznek, és felszívják a kisebb szerveződéseket; az egyensúlyok a birodalmak között átmenetek az újabb küzdelmek között. Ezek lehetnek diplomáciaiak, gazdaságiak, mások által megvívottak (szövetségi rendszerben) és közvetlenek (végül csak Egy maradhat). Már ebben a könyvében utal az állam organikus vonásaira, de ezt először 1908-ban publikálta, a részletes kifejtést, mint rendszert 1916-ben teszi meg a *Staten som livsform* (Az állam mint organizmus) című könyvében. Ez azt jelenti, hogy vannak szabályok, törvények, melyeket el lehet rejteni, de a felszín alatt, a valóságban ezek működtetik a folyamatokat...

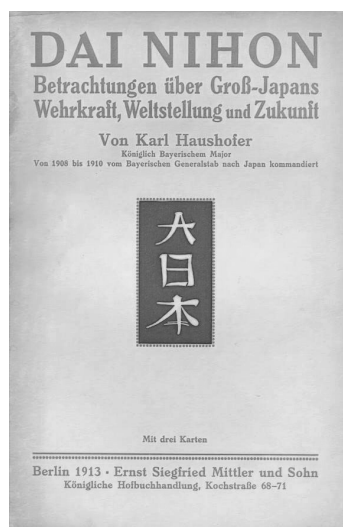
Kjellén államának organikus hasonlata elsősorban a hatalom leírására vonatkozott. 1917-ben újradefiniálta a geopolitikát mint olyan tudományt, mely felfogásában az állam egy földrajzi organizmusként, valamint térbeli jelenségként jelenik meg. Ez az organizmus véget nem érő küzdelmet folytat az életet jelentő korszalokért, ebben a küzdelemben a territórium a legfontosabb. A gyakorlati politika aktuális tényeihez kapcsolta a földrajzi szempontokat, ez jelenik meg tudományos elemzéseiben, a *Die Grossmächte der Gegenwart*ban és a *Der Staat als Lebensform*ban (1917). Úgy vélte, egyesítette Ratzel politikai földrajzi koncepcióját saját, az államról alkotott elméletével – ez a geopolitika –, melyet a politikai földrajz részeként értelmezett, tehát a német előd munkáját adaptálta és azt átalakította. Míg a *politikai földrajz* állandó érvényű megállapításokat, törvényszerűségeket igyekezett adni, addig a *geopolitika* a folyton változó politikai alakulatokat és hatalmi törekvéseket mérlegelte földrajzi beállítottságban, tehát a pillanatnyi kihívásoknak akart megfelelni. Másrészt: a politikai földrajz a politika térbeliségének a megjelenéseit, törvényszerűségeit vizsgálta, míg a geopolitika inkább a politikum oldaláról beszélt haza, hogy a politikum miként sajátíthatja ki a földrajzi, geográfiai tudományokat, miként használhatja azt fel saját céljaira.

Már ő megkülönbözteti az organizmust és az organizációt: az állam organizmushoz hasonlóan működik, biológiai életjelenségekkel jellemezhető, az organizáció pedig a szükséges szervezés, az intézményrendszer hatékonyságának a növelése (államigazgatás, köznevelés az igazgatása: közigazgatás). Ennek

megfelelően kedvezőbb organizmus jegyekkel bíró államokat nagyobb hatékonyságú organizációval le lehet győzni, mert jobban aktiválja az abban megbúvó energiát. A későbbiekben Otto Maull (1887–1957), *Das Wesen der Geopolitik* (1936) dolgozza ki a közigazgatási földrajzba átnyúló elméletét, melynek kiindulópontja ez a feltevés, amit ő „sejtállam koncepciónak” nevez, ez az ideális legkisebb közigazgatási egység, mely egyben térszerkezeti és szervezési egység is ún.: *raumorganismus und raumorganization* (ld. nálunk Teleki Pál munkásságát).

Németországban egy másik geopolitikai iskola fejlődött ki, Karl Haushofer (1869–1946) fiát, Albertet Hitler elleni merénylettel vádolva kivégzik, őt belső száműzetésre ítélik, majd 1946-ban öngyilkos lett. Szerintük a politikai földrajz az állam térbeli viszonyaival foglalkozik, a geopolitika vonatkozási alapja viszont az állam térbeli kívánalmai (szolgálóleány). E tudományos társaság legismertebb, reprezentáns képviselője a fent említett müncheni professzor. Érdeklődése Kelet felé fordította, a doktori disszertációját a müncheni egyetemen, Japán huszadik századi első évtizedének politika- és katonaföldrajzából védte meg (ez könyv alakban is megjelent *Dai Nihon* címmel, ld. kép). A hadseregből 1919-ben vezérőrnagyként nyugdíjba vonult, és életcéljává tette a német állam újjászületését a geopolitika (ezt előkészítő tudományok összessége) segítségével. Újra nagyhatalom legyen és a világ újrafelosztásában vegyen részt (pólus elmélet) Németország, Japán és USA közötti felosztás (centrum-periféria modellek).

Első munkacsoportját a müncheni egyetemen hozta létre még ugyanebben az évben, ahol geopolitikai előadásokat tartott. Nemsokára, 1924-ben elindították

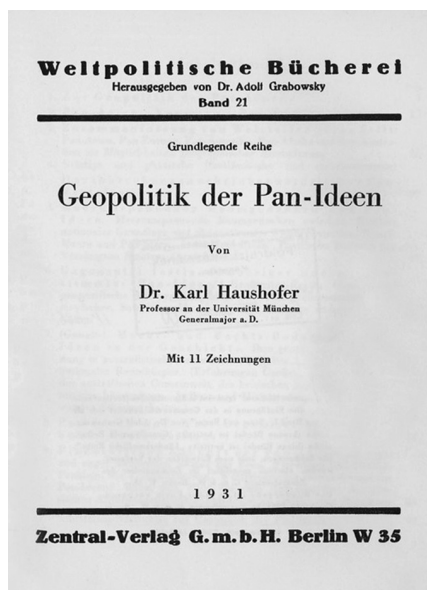

2. kép. Haushofer 1913-ban könyv alakban megjelent nagydoktorijának borítója

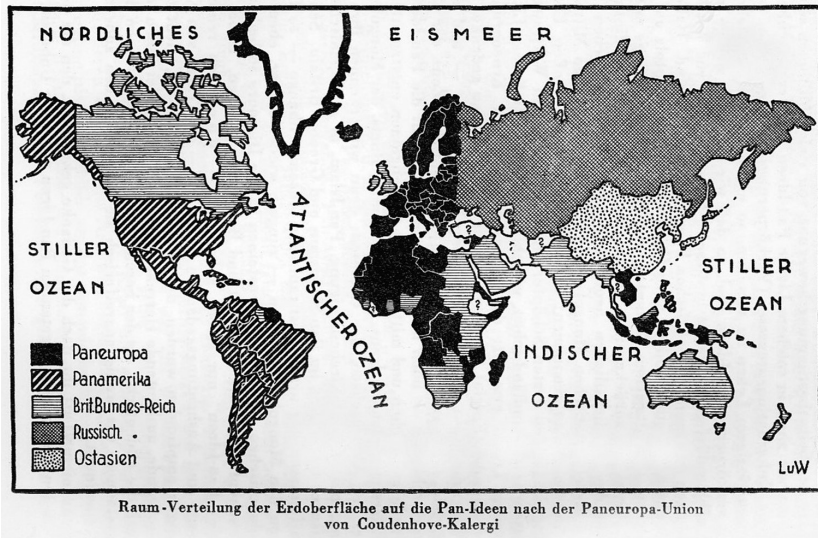
havi folyóiratukat a *Zeitschrift für Geopolitik* néven. A *Geopolitikal Intézetben*, amit Münchenben hoztak létre, a legkülönbébb specialistákból álló, nagy létszámú kutatóapparátust, kikkel információs bázist állítottak össze. Titkosszolgálati segítséget is igénybe véve a Föld minden területéről (beleértve időjárásról, a felszíni sajátosságokról, természeti erőforrásokról, kommunikációs rendszerekről, gazdasági teljesítőképességről, társadalmi és politikai berendezkedésekről, sebezhetőségekről) szerzett információkat gyűjtötték össze. Tökélyre fejlesztették a térképek készítését. Funkció szerint kettőt lehet megkülönböztetni: a speciális titkos térképeket, amelyekre az előbb felvázolt adatokat vitték fel, és a propagandatérképeket, melyek feladata a helyes irányba nevelés volt. Ez utóbbiakra két példát elég felhozni, a *Geopolitischer Typen-Atlas* (1929) és a *Geopolitischen Geschichtatlast* (1934). Haushofer továbbfejlesztette Ratzel térelméletét, megőrizve földrajzi formáját, de tartalmában kiteljesítve.

Ez párosult racionalitással is: gyakorlati politikai filozófiát alkotott, melyben a teóriát és a gyakorlatot forrasztotta egybe, s belefoglalta a közel nyolcszáz éves keleti irányú német területi terjeszkedést (*Drang nach Osten*). A *Wehrgeopolitik* (1932) című munkájában rámutat: nem elég a földrajz mélyreható ismerete a politikai stratégia sikeres végrehajtásához, *geostratégiára* is szükség van.

Meglátásában organikus alakzatként jellemezhető állam addig fejlődik, amíg terjeszkedni bír. A geostratégia célja a kiszemelt tér államának, népességének, erőforrásainak a megragadása, birtokbavétele. Ezen a ponton fontosnak ítélte

3. kép. Haushofer 1931-ben megjelent *Geopolitik der Pan-Ideen* borítója

1. térkép. Haushofer *Geopolitik der Pan-Ideen* című könyv 9. oldalán található térkép Paneuropa és Panamerika felosztással, Pan-Asien-ről 17–26 oldalig tartó fejezetben ír, fejezet címe Pan-Asien-Eurasien-Pan-Europa

a vezérkarral történő együttműködést, és a katonatisztek ilyen irányú oktatását. Más megfogalmazásban: olyan hadászati elgondolás, amely elsődlegesen a földrajzi tényezők figyelembevételével hozza létre koncepcióját. Vagyis a geostratégia a geopolitikából, a geopolitika pedig a politikai földrajz tudományából sarjadt ki.

Geopolitik der Pan-Ideen címmel 1931-ben jelenik meg (ld. 1. térkép), könyve az elképzelt leendő új Földet három nagy pánrégióra osztotta fel a geopolitikusi kutatógárda: a német, a japán és az amerikai régióra. Mindháromat kisebb egységekre, magterületekre és perifériákra osztották. A magterületek: Németország vezette Európa, Japán, Egyesült Államok. Európa perifériaterületeként jelenik meg Afrika és India, Japánnak Kelet- és Délkelet-Ázsia, az Egyesült Államoknak pedig Kanada és Latin-Amerika.

Ebben az időben Nagy-Britanniában Halford Mackinder (1861–1947) a geopolitikai gondolkodást maga a geopolitika fogalmi használata nélkül átviszi Amerikába. Lásd a Heartland teóriát: aki egyesíti Németország ipari struktúráját Oroszország nyersanyagkészletével az képes uralni Eurázsia központi területét, aki ezt uralja, az uralja a szegély területeit is (Rimland), s az uralja a többi kontinenst, így az egész Föld gazdaságát, pénzügyeit irányítani tudja. Mi lehet a cél? Megakadályozni az innováció és a nyersanyagban gazdag területek egységesülését vagy egy szövetségi rendszerbe tartozását, valamint Szovjetunió kijutását a meleg tengerekre. Ez már átvezet bennünket a klasszikus geopolitikából a modern geopolitikához. Britannia ezt művelte a kontinensen több száz évig (ld. krími háború, napóleoni háborúk). Vagyis a szegélyterületeket,

félszigetrendszereket, szorosokat baráti szövetségi rendszerekbe kell szervezni: NATO, CENTO, SEATO. Így lehet megérteni a koreai és a vietnámi háborút vagy a szuezi válságot, a kubai válságot, az iraki háborút vagy Irán elszigetelését stb.

A disszidens geopolitikusok tovább erősítették az európai geopolitikai gondolkodást az amerikai doktrínákban így teremtve meg a modern majd a posztmodern geopolitika kódrendszerét. Európából emigráltakat *disszidens geopolitikusként* lehetne definiálni: Strausz-Hupét Ausztriából, Spykmant Hollandiából, Brzezinskit Lengyelországból, Kissingert Németországból. Így a klasszikus geopolitikából modern geopolitika lett, mely már a modern politikai kelet-nyugat-ként, gazdasági észak-délként megkülönböztetett atomkorszak hidegháborús világát írta le. Majd mikor összeomlott az egyszerűsített koordináta-rendszer, beemelődt a vizualitás, a nyelvfilozófia, megteremtve az új posztmodern-, majd poszt-posztmodern geopolitikát. Ez valójában az USA birodalmi, hegemon törekvéseit leplezte el, a demokráciaexport ideológiai megalapozásával.

Amikor Carl Schmitt a II. Világháború alatt a *Szárazföld és tengerben* és később a *Nomos der Erdeben* folytatja a metafizikai töltetű „szárazföld-tenger allegóriát” a világ történelméhez vezető kulcsként értelmezi a geopolitikai diskurzusban. Ő mutatott rá a szárazföldi-tengeri allegóriánál, hogy a tengeri hatalmak az elmúlt 200–250 évben mindig győztek a szárazföldi hatalmakkal szemben, s messze saját területeiktől bázisokat és szövetségi rendszereket alakítottak ki, karanténba szorítva a szárazföldi hatalmakat. Carl Schmittet idézve most is zajlik egy *geopolitikai fordulat*, ez többször magában az amerikai fogalomhasználatban is megtörtént már.

Így napjainkban is szükséges a geopolitika fogalmának újraértelmezése – legalább nemzedékenként –, melynek nem egyetlen fogalomnak kell lennie, mert a betöltött funkciója, feladata alapján több szintű, vagyis strukturált. A saját igényli az egyszerű, általános zszurnalisztikai geopolitikát, ami a világpolitika egyszerűsített értelmezéseit viszi közel az olvasóhoz, érteti meg az egyszerű, például energetikai összefüggéseket. Létezik a politikai döntéshozók számára egy tudományos háttér munkát igénylő geopolitika, melynek kivonata kerül maximum a nagy közönség elé. És végül létezik egy integráló geopolitika, ami már akadémiai szintű, melyben a régi filozófiai mélységű kanti geográfia köszön ránk új öltözetben, ahol a széteső, atomizált tudományok összessége kap célt az emberiség érdekében. Értelmezésemben maga a földrajz csak oktatásban jelenik meg kényszerűségből, tudományban már földrajz nem létezik, szétesett, szerepét és funkcióit a jelenlegi geopolitika vette, veszi át. A geopolitika jelenleg a legsokoldalúbb és a leggyorsabban fejlődő tudomány a világban, és éppen ezért a legizgalmasabb dolgok egyike.

Itt jön képbe a fordított Mackinder elmélet, mely azt jelenti, hogy Kína egyesíti a saját tömegét, népességét, kimeríthetetlen pénzeszközeit, innovációs készletét a kimeríthetetlen orosz ásványkincsekkel, maga mellé állítva Indiát is. A megfordított Mackinder-elmélet szerint, ha ez egyesül, akkor övéké lesz rövidesen a Földsziget, ami nem más, mint Eurázsia mint szuperkontinens. Ez Európa

egyre gyorsuló összeomlását eredményezheti. Ezzel párhuzamosan a Rest (maradék) kontinensek közül Afrika is kikerül az USA és az EU befolyása alól, s nemsokára Dél-Amerika is követheti, ami beláthatatlan következményeket jelenthet a turbókapitalizmus pénzügyi-tőzsdei rendszerére.

A legújabb helyzet ismételt geopolitikai fordulatot eredményezett, ennek megfelelően a geopolitika is kosztümöt cserélt, a blokkosodásnak megfelelően újabb kódrendszerek alakulnak ki, sakktabla mezők, földrajzi egységek. Ezeknél már megjelenik a tengeri szállítási útvonalak sérülékenysége, vezetékes szállítóhálózatok, valamint tengeri kábelek veszélyességi kódjai. A pólusok egymáshoz viszonyított helyzete, fontossági besorolása is megváltozott, az USA kardcsörtetve, hangos trombitaszóval ugyan, de kezd visszavonulni s vámmal védeni a szűkebb területeit, magára hagyva régebbi szövetségeseit.

Ebből a szorításból tört ki Trump a caracasi (venezuellai) „akcióval”, amely egyben biztosította a legnagyobb olajtarték feletti ellenőrzést, valamint elvágta Kubát az egyetlen energiaforrásától, felmutatva a stoptáblát az oroszoknak és a kínaiaknak. Viszont a Monroe-elv, amelyre hivatkoztak, miszerint „Amerika az amerikaiaké” 1803-ban még nem vonatkozott Dél-Amerikára, hiszen az apropó akkor Louisiana megvétele volt Napóleontól, ezzel tudták biztosítani a továbbterjeszkedést nyugati irányba, vagyis a terjeszkedési ideológiát jeleníti meg (a mai terület 30%-t sem érték meg el, 1814-ben magát a White House-t is felgyújtják az angolok, tehát az üzenet is főleg nekik szólt: már nem angolok vagyunk, hanem amerikaiak, törődjetek a saját dolgokkal).

2. térkép. Egy „parányi félsziget”: Európa Grönlanddal, ebből a szögből megérthető Grönland kiemelkedő geopolitikai, geostratégiai szerepe szinte plasztikus a szemnek...

A világrendszerelváltó geopolitika sokkal komplexebb, mint az elődei. Minden változik, maga a változás is változik, a nyelv s általa a gondolkodás maga is. Én úgy vélem, hogy a haldokló geográfia a geopolitikában válik élő, működő kovásszá, és kanti magasságokba emelkedik. S ennek magának is több szintje van, lesz a zszurnalisztikai, politikai szint, ez legyen a tanácsadói szint, legyen ez külpolitikai szint vagy diplomáciai tanácsadósint (ez a taktikai szint), és van egy tudományos, tudományokat integráló szint, ami valójában a hosszabbtávú stratégiát segíti, alapozza meg (stratégiai szint). Vagyis végkövetkeztetésként megállapíthatjuk, hogy a geopolitikának még rengeteg feladata lesz és folyamatosan meg kell újulni, meg kell felelni a változó kihívásoknak, változó követelményeknek. Tehát nem statikus. S azok, akik azt gondolják, hogy a geopolitika a vizsgált közel százötven évben változatlan, azok nagyon félreértik a világunkat, s azt tudom javasolni, ne menjenek egyedül a sűrű erdőbe...

BIBLIOGRÁFIA

- Bowman, I.: *The New World*. New York, 1924, World Book Company.
- Békés M.: A világrendszerelváltás. *Kommentár*, 2022/4, 71–85.
- Cirbusz G.: *Geopolitika*. Bp., 1919, Franklin Társulat, 62.
- Dilthey, W.: *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*. Bp., 1974, Gondolat, 379.
- Haushofer, K.: *Geopolitik der Pan-Ideen*. Berlin, 1931, Zentral-Verlag.
- Haushofer, K.: *Dai Nihon (Groß-Japans Wehrkraft)* Berlin, 1913, E.S. Mittler, 377.
- Kant, I.: *Kritik der reinen Vernunft*. Leipzig, 1971, 998.
- Mackinder, H.: The Geographical Pivot of History. *Geographical Journal*, 1904, 32, 421–444.
- Mackinder, H.: „The round world and the winning of the peace”. *Foreign Affairs*, 1943, 21, 595–605.
- Mező F.: A geopolitika kialakulása és korai válsága. *Debreceni Szemle*, 1998, 2. sz., 193–222.
- Mező F.: *Politikai földrajz alapjai*. Debrecen, 2003, DE, 398.
- Mező F.: A geopolitika formaváltozásai. *Politikatudományi Szemle*, 2006/4, 75–107.
- Mező F.: Jelenetek a Kapitalizmus Ideológiai válságából. *Politikatudományi Szemle*, 2007/3. sz., 45–67.
- Mező F.: Big tech-demokrácia és demográfiai válság az USA-ban. *Valóság*, 2021/augusztus, 1–1.
- Schmitt, C.: *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes*. Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols, Hamburg, 1938.
- Schmitt, C.: *Land und Meer, Eine weltgeschichtliche Betrachtung*. Köln-Lövenich, 1941, 1981.
- Supan, A.: *Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie*. Leipzig, 1918, 141.
- Ratzel, F.: *Politische Geographie*. Leipzig, 1903, 379.
- Gegen die Restauration der Geopolitik*. Focus Verlag, 1996, 241.
- Unwin, T.: *The Place of Geography*. Longman G., 1994, 273.